

Az elnapolt alternatíva
Paál Árpád és az erdélyi magyar autonómia
1919–1920

„Igenis van nemzetköziség s lehet és lesz még nemesebb egymáshoz testvériesülése a nemzeteknek. De sohase lehet meg ez az emberiségi nagy szervezet a fajok és nemzetek nélkül. A nemzetköziség csak közvetve állhat elő, [...] sohase lehet egyiknek se a célja. A cél csak az lehet, hogy minden faj fejtsse ki a legnagyobb tökéletességre a maga vérségi erőit, a maga földjén és egyéb különlegességeiben rejlő tehetségeit és tudjon mindig a maga eredetiségeiből új határokat adni a világnak.”¹ Ez a jövőkép a kolozsvári magyar sajtóban jelent meg 1919 őszén. Korabelien sajátos, a cenzúrát megtévesztő tisztázatlan fogalmakba burkolt – de így is benne feszül a szociális és a nemzeti felszabadulás ellentmondásos viszonya, amely a első világháborút lezáró kelet-, kelet-közép- és délkelet-európai forradalmakat jellemezte. És benne rejlik a vesztes forradalmi oldal igénye arra, hogy a győztesekkel együtt részt vegyen a társadalmi rétegek, de elsődlegesen az államok és a nemzetek viszonyának újjáalakításában.² A jogász szerző, Paál Árpád nemrégiben előkerült kéz- és gépiratos hagyatéka³ a szakirodalomban eleddig ismeretlen tényekre és összefüggésekre irányítja a figyelmet, megvilágítva különösképpen magának az idézetnek az eszme- és politikatörténeti hátterét. A korai, a húszas években csak másodsorban irodalmi jelentőségű transzszilvanizmus keletkezéstörténetének azon alfejezetéről lesz alább szó, amelyben megéri a nemzetközi diplomácia ismert döntése a

1 Paál: *Az emberiségi fejlődés*, 664.

2 Hajdú: *Közép-Európa*, 100–160; Hösch: *Geschichte*, 187–200; Szász Z.: *Forradalmak*.

3 HRM PÁh. A hagyaték felkutatása Bárdi Nándor érdeme.

kelet-magyarországi megyék leendő állami hovatartozásáról, és amely a korábbi főhatalom képviselőit új stratégiák kidolgozására készíteti.

Ekkor, az 1919–1920-as év fordulójától, a párizsi békekonferencián részt vevő magyar küldöttség fokozatosan lemondott utolsó területpolitikai maximumáról, az önálló, Romániától független Erdély tervéről.⁴ Az erdélyi magyar vezetők a kettős monarchia összeomlása óta a „Keleti Svájc”, vagyis a kantoni-záltan egységes Magyarország, és – párhuzamosan – az anyaországgal lehető leghosszabbban szövetkezett székely vagy erdélyi köztársaság alternatíváiban gondolkodtak. 1919 kora őszétől azonban ők is kezdtek számolni a nagyromán állam kialakulásával.⁵

Paál Árpád döntő lökést adott e koncepcióváltáshoz. 1918 novemberében Udvarhely vármegye kormányhú alispánjaként és a székelyudvarhelyi Nemzeti Tanács elnökeként, két hónap múlva házi őrizetben egy székely köztársaság elméletén dolgozva, majd 1919 kora nyarától a román katonai-politikai megszállókkal szembehelyezkedő *Szellemi Front* – más nevén a *tisztviselőmozgalom* – mérvadó egyéniségeként a kossuthi függetlenségi eszmét polgári radikális változatában antibolsevista elemekkel vértette fel.⁶ Ám világnézetileg mérsékeltebb volt, mintsem hogy kiegyezett volna egy magyar–román, az Óromániában uralkodó Hohenzollern-ház jogára alá utalt perszónálunióval, amelyet a Tanácsköztársaság

idején Bethlen István, a bécsi magyar Antibolsevista Comité egyik alapítója és a szegedi nemzeti kormány képviselője diplomáciai úton élesztgetett. 1919 augusztusában, amikor a tárgyalások a román kormány megbízottaival Budapesten folytak, a *Szellemi Front* azokat az „urakat, akik gróf Bethlen Istvánnal összefüggésben vannak”, arra kérte, hogy óvják meg őt az „itteni bojárlista firtlikompániá”-tól, mert ez „képes lesz az első kedvező alkalomkor arra, hogy Budapestre szaladjon s az ottani reakciósoktól magának hatalmat kunyeráljon”.⁷ Bethlen a román–magyar államszövetség kapcsán egy olyan önállósított erdélyi tagállamra gondolt, amelyet 1919 márciusában Gyárfás Elemér, 1917–1918-ban Kis-Küküllő vármegye főispánja és az osztatlan magyar államiség védelmezője,⁸ szintúgy a bolsevista veszélyt elhárítandó, független, de népszavazással majdan esetleg Magyarországhoz csatlakozó „erdélyi három nemzet uniójának” vázolt fel.⁹ Paál azon hónapokban ugyan még sikeres katonai és diplomáciai lépéseket remélt Magyarország területi épségének megőrzéséért; más világnézeti hangsúlyozással, de nemzetpolitikailag Bethlen és Gyárfás szintjén mozogva még a külön székely útról is letért, mivel erről azt gondolta, hogy legfeljebb hosszú távon vezetne vissza a magyar területi egységbe.¹⁰ Szeptembertől azonban az addigi elképzelések egyike sem tűnt neki megvalósíthatónak.

4 Romsics: *Graf István Bethlens Konzeption*, 81–83.

5 K. Lengyel: *Auf der Suche*, 111–125.

6 Idevonatkozó eddig ismeretlen írásai és feljegyzései közül a legfontosabbak: [Beszéd a székelyudvarhelyi Nemzeti Tanács 1918. november 3-i népgyűlésén.] HRM PÁh, Ms. VI. 7651/301; [A székelyudvarhelyi Nemzeti Tanács hivatali naplója. 1918. december 10. – 1919. január 9.] Uo. 7651/147; [Paál Árpád másolva terjesztett körlevelei, üzenetei.] 1919. január–szeptember. Uo. 7651/414/2-19; Emlékirat a semleges, független székely államról. Székelyudvarhely, 1919. január 13. Uo. 7651/153; Másolják, terjesszék. 1919. január 15. Uo. 7651/152; Szellemi frontok mindenütt. 1919. június 5. Uo. 7651/160; A magyar jövőendő elképzelése. 1919. június 27. Uo. 7651/161. A *tisztviselőmozgalomról* Grandpierre: *Az erdélyi magyarság*.

7 [Paál Árpád másolva terjesztett körlevelei, üzenetei.] 1919. augusztus 23. HRM PÁh, Ms. VI. 7651/414/13. Bethlen bécsi tevékenységéről Romsics: *Gróf Bethlen*, 175–187. Erdélyi terveiről és a perszónáluniós tárgyalásokról összefoglalóan uő: *Graf István Bethlens Konzeption*.

8 Gyárfás: *Válasz*.

9 Az erdélyi három nemzet uniójának alapelvei. Dicsőszentmárton, 1919. március 24. In: Gyárfás: *Egy át nem adott memorandum*, 149–153. Vö. Romsics: *Graf István Bethlens Konzeption*, 76–77.

10 [Paál Árpád másolva terjesztett körlevelei, üzenetei.] 1919. január 9., augusztus 19. HRM PÁh, Ms. VI. 7651/414/2 és 12. Vö. Emlékirat a semleges, független székely államról. 1919. január 13. Uo. 7651/153; Másolják, terjesszék. 1919. január 15. Uo. 7651/152.

1919 nyarán a *Szellemi Frontot* főleg az a kérdés foglalkoztatta, hogy miként rendeződjen a végleges békekötésig az erdélyi magyar egyházi iskolák ügye, hogy felelős tényezői miként viszonyuljanak a Szebenben székelő román Kormányzótanácshoz, és végül, hogy elcsatolás esetén passzívan vagy aktívan viszonyuljanak-e a román államhoz.¹¹ Az év végéig kialakult az a vélemény, hogy folyhatnának tárgyalások a Kormányzótanács által követelt tantervi kiegészítésekről, de csak időnyerés végett; eközben az 1919–1920-as tanévet gyorsított iramban lehetne lefolytatni a következő év februárjáig, úgyhogy a magyar iskolák bezárása akkor már nem okozna elviselhetetlen pedagógiai kárt. Ám egyéb román kormányzótanácsi rendeletek feltétlenül visszautasítandók lennének, mivel elfogadásuk egyrészt „jogfeladást” jelentene, amely a „magyar államhűségben való közhangulatot végzetesen össze fogja rombolni, Magyarország integritásának lehetőségét éppen a béketárgyalás idején fogja a legsúlyosabban kockáztatni”. Másrészt „még az egészen biztosan megszerezhető kisebbségi jogokat is az előzetes elalkuvás tényével és a »volenti non fit injuria« elvével fogja megszerezhetetlenné tenni”.¹²

Paál ilyenformán lényegesen csökkentette a területi integritás igényét. Szeptemberben még keményen bírálta az Antant délkelet-európai politikáját.¹³ Karácsonytól azonban hajlott arra, hogy az ugyanazon hatalmak nyomására 1919. december 9-én megkötött román kisebbségvédelmi szerződéssel¹⁴ ellensúlyozza azt a helyzetet, „amikor esetleg egy rossz béke a román impériumot Erdélyre nézve jogi valósággá teszi”. Az erdélyi magyar politika főcélját „legrosszabb esetben, Erdély lekapcsolása esetén” abban látta,

11 [Paál Árpád másolva terjesztett körlevelei, üzenetei.] 1919. augusztus–szeptember. Uo. 7651/414/12-19.

12 Poerekpen [Paál Árpád] – Köllő Gábor. 1919. december 24. Uo. 7651/419/1, 1.

13 Székelyföld és csángóvidék szellemi frontja [Paál Árpád] – Fényes László. 1919. szeptember 13. Uo. 7651/443.

14 Galántai: *Trianon és a kisebbségvédelem*, 99–110.

hogy „nemzeti, egyházi, iskolai és egyéb közéleti” jogokat vívjon ki, ám „esetleg olyan közgazdasági viláfgorgalomba való kapcsoltságokat is, melyek a magyar ethnográfiai területeken Románia szuverenitását teljesen névlegessé teszik”. Paál komolyan vette a párizsi szerződő felek kezességvállalását az erdélyi magyar egyházakra nézve is, amelyek „különös nemzetközi jogot kell, hogy kapjanak, ami az egyházak régi nemzeti összefüggése javára exterritorialitásokat kell, hogy biztosítson”. Az éppúgy elképzelhető kedvezőtlen végkifejlet nemigen aggasztotta Paált 1919 végén: „Az ilyen legtöbb követelés taktikailag is azért helyes, mert vagy kivihető lesz vagy elviselhetőt fog rajta a békekonzferencia kevesbíteni.”¹⁵ Három hónappal a trianoni békeszerződés aláírása előtt már csak a minimális siker körvonalazódott előtte.

1920 márciusában ugyanis az Udvarhely vármegyei román tanfelügyelő felszólította a magyar tanerőket, hogy álljanak munkába az immár román igazgatású állami iskolákban. Utóbbiak megtagadták ezt a szolgálatot, mivel felekezeti iskolákban óhajtottak oktatni mindaddig, amíg nem tisztázódik Erdély államjogi helyzete. Mégis kidolgozták „a nem várt, de esetleg bekövetkező elcsatolási viszonylat” esetére az „Önkormányzati (:autonóm:) Iskola Szervezetét”, amely állami támogatás nélkül alkalmazhatná tanítói karát. Egyszersmind megegyeztek római katolikus és unitárius egyházvezetőkkel, hogy az adott időpontban egy „felekezeten kívül álló magyar” iskolatípust hozzanak létre.¹⁶

Két hónap elteltével Udvarhely és Háromszék vármegyék magyar elöljárósága úgy döntött, hogy a román állammal szembeni magatartást a négy székely vármegye, tehát Csík és Maros-Torda is, egyeztetni a magyar kormánnyal. Ha a nemzetközi politika lehetővé tenné, hogy magyar katonaság felszabadítsa Erdélyt, és

15 Poerekpen [Paál Árpád] – Köllő Gábor. 1919. december 24. HRM PÁh, Ms. VI. 7651/419/1, 1–3.

16 Gyerkes Mihály: Tájékoztató ügyünk állásáról. Székelyudvarhely, 1920. március 29. Uo. 7651/748, 1–2.

ha erre Budapest is elszánná magát, a székelyek is fegyverbe állának, szolt az elhatározás. Ha azonban a magyar kormány nem vállalhatna egy ilyen beavatkozást, illetve attól inkább tartózkodna, Paál Árpád hívei „a magyar kormány útján teljes jogokkal felruházott önálló municipális autonómiát” követelnének, „értve ezt úgy, hogy csupán a főispán képviselné a román kormányt – egyebekben az alispántól kezdve a közigazgatás minden ágában magyar tisztviselők vennék át a szolgálatot”. Ha pedig a magyar kormányzat semmilyen formában nem avatkozna be, úgy a székely megyéknek kellene a román vezetéskor kiharcolniuk azt a jogot, hogy jövőjükről önmaguk dönthessenek – feltéve, ha Budapest erre felhatalmazná őket.¹⁷

A *Szellemi Front* révén belső magyarországi politikai körökkel létrejött kapcsolat nem szakadt meg e döntéshozatali szakaszban sem.¹⁸ És 1920 májusáig az igények párhuzamban csökkentek ugyanarra a szintre. A székely vármegyék idézett határozata lényegében egybecsengett a magyar béke delegáció legutolsó javaslatával. A francia diplomáciát ekkor átmenetileg egy szovjet- és németellenes, a Duna-táji francia hegemoniát biztosító osztrák-magyar-csehszlovák-jugoszláv-román vagy – a minimális változatban – lengyel-magyar-román szövetség gondolata foglalkoztatta, így első ízben szentelt figyelmet a magyar határrendezési kívánságoknak.¹⁹ Noha a magyar küldöttség e fordulat hatására visszakövetelte az előzőleg Romániának már odaigért Békés és Csanád vármegyék nyugati, valamint a Partium keleti szegélyét,

17 Udvarhely megye Intézőbizottsága: Megegyező határozat. Székelyudvarhely, 1920. május 26. Uo. 7651/184.

18 [Emlékirat a magyar miniszterelnökhöz a székelyföldi tisztviselők sérelmeiről.] 1919. szeptember 14. Uo. 7651/167.

19 Praznovszky Iván – Simonyi-Semadam Sándor. Párizs, 1920. április 13. In: *Papers and Documents*, 230; Preliminary Note of the Secretary General of the French Ministry for Foreign Affairs, Mr. Paléologue, to the Hungarian Government. Párizs, 1920. április 15. In: Uo. 235–238. Részletesebben Ádám: *A Kisantant*, 39–75; Romsics: *Bethlen* [1991], 103–104.

egyben népszavazást követelve a Bánságban, a történelmi Erdélyre vonatkozólag már csak területi autonómiát javasolt Románián belül.²⁰

Miután az imént vázolt francia-magyar tárgyalások a magyar békefeltételek esetleges területpolitikai enyhítéséről megfeneklettek, és Trianonban a román akarat érvényesült,²¹ Paál a magyar kormány kényszerű beleegyezésén okulva hozzáidomult az új államjogi körülményekhez. 1920. augusztus végétől a Székelyföldön személyesen és nyilvános keretek között a „magyar nemzeti egyenjogúság (autonómia) ügyében” mozgósított, és hasonló értelmű utasításokat kért a „központtól” az erdélyi magyar újság- és folyóiratszerkesztőségek címére.²² A központ Kolozsvár volt, és a sajtó 1920 őszén meg is mozdult, megelevenítve azt az irodalmi-kulturális decentralizációt, amely a világháború előtt indult be a Kolozsvár-Nagyvárad-Temesvár háromszögben – akkor még kizárólag a szellemi-anyagi erőket elszívó Budapest ellenében.²³ Most a programszerű önszerveződés Erdély egykori fővárosá-

20 Count Stephen Csáky: Excerpts from the political Diary of the Hungarian Peace Delegation. [Párizs], 1920 március 20., 22. In: *Papers and Documents*, 899, 901; Instructions for the Special Representatives of the Hungarian Government for negotiations with Ambassador Paléologue. Budapest, 1920. április 23. In: Uo. 250–254; The unofficial Representative of the Hungarian Government in Paris, Mr. Halmos, to the Secretary General of the French Ministry for Foreign Affairs, Mr. Paléologue. Párizs, 1920. április 23. In: Uo. 273–275; Memorandum presented by the Special Representatives of the Hungarian Government in Paris, Count Emeric Csáky and Count Bethlen, to the Secretary General of the French Ministry for Foreign Affairs, Mr. Paléologue. Párizs, 1920. május 12. In: Uo. 305–307; Ádám: *A Kisantant*, 67–75; Romsics: *István Graf Bethlens Konzeption*, 82–83; Uő: *Bethlen* [1991], 96–106.

21 The President of the Peace Conference, M. Millerand, to the President of the Hungarian Peace Delegation, Count Apponyi. Párizs, 1920. május 6. In: *Papers and Documents*, 287–291; Ádám: *A Kisantant*, 50–53; Galántai: *A trianoni békekötés*, 135–200; Romsics: *Bethlen* [1991], 105–106.

22 Paál Árpád – Petres Kálmán. 1920. szeptember 9–11. HRM PÁh, Ms. VI. 7651/416/17, 1, 3.

23 Pl. Csérer: *Modern transzilvánizmus*; Járosi: *Erdély irodalmi problémái*; Torday: *Kolozsvár*; Uő: *Az erdélyi tőzsde*; Walter: *Erdély és az irodalom*; Uő: *Jegyzetek*. Részletesebben Pomogáts: *A transzilvánizmus*, 10–21.

ban: a *Szellemi Front* informális székhelyén bontakozott ki. A mozgalmat lassan elfordította régi ellenlábásától, és egyben kiterjesztette a nemzeti intézményrendszer társadalmi-gazdasági ágára is.²⁴

Paál kettős célt követett nagyszabású propagandájával, amelyet a marosvásárhelyi, a brassói, valamint a Csík és Udvarhely vármegyei magyar sajtó támogatni készült.²⁵ Rövid távon azt akarta elérni, hogy a tanerők és a volt magyar állam tisztviselői visszavonják esetleg már betervezett repatriálási nyilatkozatukat, és felkínálják a román hatóságoknak „az esküt állampolgári nyilatkozat jelentőségével”; ily módon kilakoltatástól és kiutasítástól megkímélve maguk dönthetnének arról, hogy visszatérnek-e állásukba, avagy pedig állami kereten kívül teremtik meg megélhetésüket. Hosszú távon pedig arról igyekezett meggyőzni a maradás és kivándorlás dilemmájában döntésképtelen honfitársait, hogy „a Magyarországból Romániához csatolt területek magyarsága” igenis helytálló, ha „együttesen nemzeti önkormányzatot” követel a majdani román törvényhozóktól.²⁶

Mi békítette ki Paált e minimummal? A nagymagyar indíték. Bukarest az erdélyi magyar önkormányzatot úgysem engedélyezné, szólt képzeletbeli forgatókönyve, amiért is a nagyhatalmak Budapestet kínálnák meg a koncepció megvalósításával. Egy ilyen ajánlatot „Magyarország bizonyára el is fogad és így régi terület-határait visszaszerzi. Ez nekem erős meggyőződésem is, hogy így

kardcsapás nélkül megint birtokban lehetünk, csak ügyesen és lelkesen fogjuk meg ezt a dolgot”.²⁷

A nagyromán állameszme magyar, és azon belül erdélyi magyar alternatíváiban tehát nem 1918 novemberében,²⁸ hanem egy jó évvel később jelentek meg az első kompromisszumos elemek. Addig Paál, Bethlen és Gyárfás olyan követeléseket fogalmaztak meg, amelyekben magyar szemszögből nézve ha nem is a legjobb, de legalább jó megoldás rejlett, mégpedig azért, mert a románok nemzeti önrendelkezési jogát a magyarokéval egyszerre érvényesítették vagy viszonylagosították volna a „jogfolytonosság elvének sértetlen fenntartása”²⁹ révén. Az önrendelkezési elv atyja, az amerikai elnök, Woodrow Wilson ekképp egy alternatívát szentesített, egy olyan választást, amelynek nincs rossz eredménye.

A wilsoni elv azonban 1919 végétől már nem nyújtott egyedüli hivatkozási alapot. A párizsi magyar küldöttség a helyszínen vetette alá magát a békekonzferencia döntéseinek.³⁰ Eközben Paál nem utazhatott a francia fővárosba, ahol a Székelyföldet kellett volna képviselnie.³¹ 1919 folyamán több szakaszban elszenvedte személyes mozgásszabadságának súlyos korlátozását, háziőrizetes meghurcoltatásokkal.³² Mégis az új békerendszer alapjára állva, egy népszavazás követelésétől eltekintve rádöbbent: ő és az övéi már csak arról dönthettek, hogy Erdélyben-e, vagy Magyarországra kivándorolva fogadják el a kismemzeti létet? A válasznak így is,

24 Válogatás a gazdag sajtóanyagból: Gyallay: *Irodalmi szervezkedés; Hozzászólások az irodalmi szervezkedés ügyéhez; Hozzászólás az irodalmi szervezkedés kérdéséhez; Irodalmi szervezkedés; Kemény: Irodalmi szervezkedés; Közgazdasági egyetemet Erdélynek; Kristóf: A magyar tudomány; Molnár: Az irodalmi szervezkedés; p. d.: Gyakorlat vagy tudomány; Torday: Az erdélyi tőzsde; Uó: Az erdélyi magyar egyetem; Walter: Teendőink.*

25 Paál Árpád – Petres Kálmán. 1920. szeptember 9-11. HRM PÁh, Ms. VI. 7651/416/17.

26 Uo. 1, 3, 5. Vö. Ekpen [Paál Árpád] – Zergen [Zágoni István]. 1920. szeptember 11-12. Uo. 7651/420, 7-9.

27 Paál Árpád – Petres Kálmán. 1920. szeptember 9-11. Uo. 7651/416/17, 3.

28 Amint Romsics: *Gróf Bethlen*, 152, véli.

29 Gyárfás: *Egy át nem adott memorandum*, 147.

30 Galántai: *A trianoni békekötés*, 65-200.

31 [Paál Árpád megbízása a Székelyföld képviselőjére a magyar békelegációban.] Marosvásárhely, 1920. január 10., 14. HRM PÁh, Ms. VI. 7651/176.

32 [Udvarhely megyei tisztviselők] – Budapesti Fegyverszüneti Bizottság, Székely Nemzeti Tanács, Ugron Gábor. 1919. február 14., 21. Uo. 7651/155; [Emlékirat a magyar miniszterelnökhöz a székelyföldi tisztviselők sérelmeiről.] 1919. szeptember 14. Uo. 7651/167, 10-14; [Paál Árpád másolva terjesztett körlevelei, üzenetei.] 1919. szeptember 16. Uo. 7651/414/17.

úgy is lemondásból kellett élnie. Csakhogy Paál helyben maradvá³³ sem mondott le végleg a jó, engedményeket nem követelő választárról. Kompromisszumra készen az alternatívát csak elnapolta. A kisebbségvédelmi szerződést ugyanis a nevezetes wilsoni tizen-négy pont meghosszabításaként értelmezte: számára az *önkormányzat az önrendelkezés* egyik alakja vagy legalább első lépcsője,³⁴ és így egy későbbi nagymagyar alternatíva előfeltétele volt. A nagyromán államisághoz való viszonyulás önkritikája ezzel átmentette ugyan az erdélyi magyar decentralizációs cselekvésmintát az 1918–1920-as évek korszakfordulóján, de új értelmet adott neki. Az irodalmi és kulturális önállósulás programja nemcsak beleillett Paál tervébe, hanem hatványozottan indokoltnak tűnt, mivel az elcsatolt területeken immár egy más nemzet államának központjával szemben kellett megvalósulnia.³⁵ A mozgalom éppen úgy minősült át az autonómiaelképzelés hatására, hogy tengelyén mindinkább délkelet felé fordult.

Kismagyar kitérővel újra megközelíteni a nagymagyar eszményt: e kettős igény szülte a kompromisszumot. De melyik Nagy-Magyarországot vetíthette ki Európa térképére? És melyik Erdélyt? A magyar, esetleg más nemzeti autonómiára bomlót, a mindenkori központtól függőt? Vagy a nemzeti és területi autonómiával egyszerre bíró új kisállamot, amely szomszédjai *mellé rendeli* önmagát? Történelmi távlatban összehasonlításképpen felvillan 1867. Deák Ferenc és Eötvös József nemzedéke az ország teljes függetlensége felé vezető út megkerülhetetlen állomásának

33 Miután 1919 augusztusában az Udvarhely vármegyei román prefektus közölte vele, hogy nem szavatolják személyes biztonságát Székelyudvarhelyen, Kolozsvárra költözött. Már az év eleji meghurcoltatásai során felmerült benne a gondolat, hogy a hatékonyabb szervezkedés érdekében a *Szellemi Front* központjában folytassa tevékenységét: [A *Szellemi Front* megindításával kapcsolatos iratok.] 1919. március 1. Uo. 7651/156, 12; [Emlékirat a magyar miniszterelnökhöz a székelyföldi tisztviselők sérelmeiről.] 1919. szeptember 14. Uo. 7651/167, 14.

34 Az *autonómia* ilyen, a politikatudományban is előforduló értelmezéséhez Oberreuter: *Autonomie*, 490–491.

35 Kemény: *Irodalmi szervezkedés*; Várady: *A múlt*.

tartotta a kiegyezést a bécsi udvarral, de kompromisszumát a budapesti központnak alárendelt Erdéllyel és egy soknemzetiségű nagyállammal kötötte meg. A kívánt vagy szükséges integráció egy nemzetfeletti politikai keretbe, amely az újkori Magyarországot már a dualista kísérlet előtt az európai kisállamok egyik főtípusává fejlesztette, az első világháború után tehát megváltozott minőségű kívánalomként merült fel.³⁶ Ha a trianoni Magyarország ahhoz a körhöz kívánt felzárkózni, amely ezúttal több, egyenként nemzeti alapon szerveződött kelet-közép-európai kisállamból tevődött össze, akkor döntenie kellett: erre a kísérletre összehusogorodott alakjában vagy Erdéllyel újból megnagyobbodva vállalkozzon-e? A második esetben az éppen etnikailag-kulturálisan többnemű kisállammá duzzasztott Román Királyságot is szembeállította volna az integráció szerkezetével. Ezeknek az egymással vetélkedő köröknek az összekapcsolása különösképpen azokat a személyiségeket hívta ki, akik – mint Paál Árpád – a legkisebb, erdélyi körön belül éltek meg a történeteket.

[1991, 1993]

36 Vö. Kosáry: *Az európai kis államok*, 75–113.

